

Секція 6. Загальне мовознавство

**ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ СЛІВ ТА СПОСОБИ ЇХ
ВИЗНАЧЕННЯ**

Липка С.І.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.

Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

Відомо, що семантика слова, дослідження якої є однією з найбільш актуальних проблем сучасної лінгвістики, „визначається усією сукупністю його парадигматичних і синтагматичних зв'язків“ [1, с. 43]. А отже, вивчення парадигматичних відношень у лексиці є одним із найважливіших аспектів системного вивчення мови і стає сьогодні особливо доцільним. Під парадигматикою в лінгвістиці розуміють розділ науки про мову, який займається парадигматичними відношеннями, їхньою класифікацією, визначенням сфери їх дій і т. п. [2, с. 238-239].

Дослідженню парадигматичних взаємовідносин присвятили свої праці такі визначні лінгвісти як Ф. де Соссюр, І. А. Бодуен де Куртене, В. В. Виноградов, І. В. Арнольд, Л. Ф. Єльмслев, В. Б. Гольдберг, В. В. Левицький, Б. А. Плотніков, М. В. Панов, Н. А. Шехтман та ін. , які переконують нас у важливості аналізу семантики з точки зору парадигматики, визначаючи спільне і відмінне між членами парадигми.

Термін „парадигматичні відношення“ був запроваджений у мовознавство Л. Ф. Єльмслевим, який під парадигматикою розумів мовну систему як сукупність лінгвістичних класів – парадигм, яка

протиставляється синтагматиці як синоніму поняття лінгвістичного процесу і тексту [3]. Г. В. Степанова визначає парадигматику „як наявні між явищами дійсності змістові зв'язки, скориговані мовою, існуючою в ній лексико-семантичною системою” [4, с. 47]. Саме парадигматика дає можливість простежити глибинні семантичні взаємозв'язки між членами певної парадигми. На відміну від синтагматичних, парадигматичні відношення не лінійні і не одночасні в потоці мовлення чи тексті. Вони являють собою співвідношення між елементами мови, які об'єднуються у свідомості чи пам'яті мовця деякими асоціаціями, пов'язують ці елементи в залежності від спільності їх форми (напр., акустичні утворення) чи змісту, або на основі подібності того й іншого одночасно [2, с. 238-239].

Для парадигматичних зв'язків властивою є також єдина смислова структура для багатозначних слів, єдність якої забезпечується внутрішніми зв'язками між окремими значеннями багатозначного слова. Як зазначає І. В. Арнольд, виділення різнотипних парадигм відбувається на основі спільності змісту лексико-семантичного варіанту (далі ЛСВ) слова, яка складає сутність звучання та значення, не змінюючи лексичного значення в межах властивої йому парадигми та системи синтаксичних зв'язків [5].

У нашій розвідці ми розділяємо думку В. В. Виноградова, О. Г. Беляєвської, О. І. Смирницького та інших дослідників і розглядаємо внутрішній зв'язок як семну спільність, якою поєднуються похідні, деривативні значення чи ЛСВ багатозначного слова [6, с. 82]. Такий тип зв'язку означає, що саме формування значення слова має здатність варіативності, зберігаючи одночасно стабільність, незмінність певних семантичних ознак.

Як відомо, досліджують парадигматичні відношення слів в межах системно-мовних угруповань. Особливо часто їх розглядають в межах лексико-семантичних полів (далі ЛСП) і лексико-семантичних груп (далі

ЛСГ). Кожна ЛСГ має свої види відношень, які залежать від особливостей групи. [7, с. 35]. Зазвичай серед різноманітних і складних відношень, які існують між компонентами лексико-семантичних парадигм, виділяють чотири основних типи парадигматичних зв'язків [8]: *гіперо-гіпонімічні відношення* ((родо-видові зв'язки ієрархічного підпорядкування), тобто, одиниці мають спільні семи, крім того, одна з одиниць включає одну або декілька конкретних диференціюючих сем); *синонімію* (як здатність взаємозаміни між компонентами системи); *антонімію* (як вияв полярності понять) та *кореляцію несумісності* (як потенційне вираження непридатності слів для одночасної характеристики одного і того самого явища).

З огляду на дослідження останніх років, приходимо до висновку, що парадигматичні відношення в лексиці можна виявити на основі: *семантичних і структурних ознак слова*, визначених за допомогою словника чи аналізу тексту; *синтагматичних зв'язків*, отриманих внаслідок аналізу тексту; *асоціативних зв'язків*, отриманих шляхом психолінгвістичного аналізу; *консоціативів* (як прикметників з подібним значенням, що з'являються в єдиному контексті).

Над розробкою методики вимірювання семантичної близькості, тобто парадигматичних відношень між мовними елементами, працювало багато різних науковців. Так, методика О. Я. Шайкевича полягає у дослідженні парадигматики на основі спільного вживання слова в певному інтервалі поетичного тексту. С. Г. Бережан та Н. А. Шехтман запропонували спосіб визначення семантичної близькості на базі інформативності даних одного словника, який ґрунтується на виокремлених ЛСВ слова. Методика Б. А. Плотнікова, на відміну від методики С. Г. Бережана, ґрунтується на використанні для більшої об'єктивності декількох тлумачних словників, базуючись на припущенні,

що між словами однієї частини мови, які разом вживаються в одній словниковій статті, існує семантичний зв'язок. А сила парадигматичного зв'язку між лексичними одиницями залежить від частоти їх вживання у цій статті. Недоліком цього методу, як зауважує М. Д. Капатрук [9, с. 38-40], є те, що для визначення парадигматичного зв'язку не достатньо однієї лише частоти. Адже численні наукові експерименти доводять, що парадигматичний зв'язок не завжди співвідносний з більшою кількістю вживання слів. Важливішим фактором є склад семантико-сислової структури слова.

Справедливою видається висловлена М. Д. Капатруком думка про ієрархічну будову смислової структури слова. Метод, який запропонував дослідник, базується на ідеї нерівноправності семантичних компонентів у смисловій структурі слова. Науковець висуває припущення, що не завжди більшій кількості випадків спільного вживання слів обов'язково відповідатиме більша сила парадигматичного зв'язку між ними. Автор наголошує на можливості різних комбінацій розташування слів в одній словниковій статті. Слово, яке тлумачить, може розміщуватися на різній відстані по відношенню до визначуваного слова: на початку, в середині або у кінці статті. На основі цього М. Д. Капатрук висуває гіпотезу, що чим ближче розташований компонент тлумачення до досліджуваного слова, тим тісніший між ними семантичний зв'язок. Те, як часто трапляються поблизу два слова в одних і тих же статтях різних словників, не впливає на силу парадигматичного зв'язку. Для уникнення суб'єктивізму і точнішого визначення ваги того чи іншого компонента в смисловій структурі слова, науковець рекомендує користуватися не одним, а декількома словниками.

Отож, для глибшого вивчення семантики компонентів різних ЛСГ та ЛСП необхідно досліджувати семантичні зв'язки в середині них. Це дасть змогу визначати силу взаємовідношень між досліджуваними лексичними

елементами, а також зрозуміти принципи їхнього взаємозамінного функціонування. Як показує практика, досить ефективним нині є опис парадигматики на основі виокремлення мікрогруп значень за словниковими дефініціями з подальшим застосуванням компонентного аналізу значень (С. С.Баланюк, І. Є. Буяр, С. В. Кійко, С. І. Липка, Р. М. Мельник, Р. В. Угринюк та ін.). Популярності набуває методика розроблена М. Д. Капатруком, В. В. Левицьким, Л. В. Бистровою, за допомогою якої спосіб визначення семантичної близькості ґрунтується на виокремлених ЛСВ слова. Ця методика заснована на теорії ієрархічної організації смислової структури слова і підтверджена у великій кількості наукових експериментів

Література:

1. Медникова Э. М. Значение слова и методы его описания (на материале современного английского языка) : [уч. пособие] / Э. М. Медникова. – М. : Высшая школа, 1974. – 202 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : СЭ, 1990. – С. 238-239. – 683 с.
3. Ельмслев Л. Ф. Прологомены к теории языка : пер. с англ. / Л. Ф. Ельмслев // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1960. – Вып. I. – 371 с.
4. Степанова Г. В. Введение в семасиологию русского языка : учеб. пособие / Г. В. Степанова, А. Н. Шрамм – Калининград : Изд-во Калинингр. гос. ун-та, 1980. – 72 с.
5. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования // Уч. зап. Ленингр. ГПИ им. А.И.Герцена / И. В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1966. – Т. 295. – С. 3–192.
6. Беляевская Е. Г. Семантика слова : учеб. пособие для ин-тов и фак. ин. яз. : для изучающих английский язык / Е. Г. Беляевская. – М. : Высш. шк., 1987. – 126 с.
7. Левицкий В. В. Лексическая сочетаемость и методы ее исследования / В. В. Левицкий // *Studia Germanica et Romanica: іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. Наук. журнал* / ред. кол. В.Д. Калиущенко. – Донецьк : Дон. НУ, 2005. – Т. 2. – № 1 (4). – С. 64-75.
8. Гольдберг В. Г. Контрастивный анализ лексико-семантических групп (на материале английского, русского и немецкого языков) : уч. пособ. / В. Г. Гольдберг. – Тамбов : Тамбов. гос. пед. ин-т, 1988. – 56 с.
9. Капатрук М. Д. Формалізована процедура дослідження лексики і перспективи її використання / М. Д. Капатрук // *Науковий вісник Чернівецького ун-ту : зб. наук. праць. Вип. 114 : Германська філологія – 2001.* – С. 38-42.

